

UDK 070(049.3)
821.163.43.09 Sulejmanpašić Dž.

Primljeno: 07. 02. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Mladen Obrenović

NOVO ČITANJE NAUČNOG RADA I DRUŠTVENOG ANGAŽMANA MEDIJSKOG VIZIONARA DŽEVADA SULEJMANPAŠIĆA

**[Sead Alić (ur.), *Sulejmanpašićeva kritika žurnalizma*,
Zbornik radova, Bošnjačka nacionalna zajednica za
Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Zagreb, 2022]**

Zbornik radova *Sulejmanpašićeva kritika žurnalizma* nastao je kao rezultat istoimenog znanstvenog simpozija, održanog 29. listopada/oktobra 2022. godine u Zagrebu. Tom je prilikom, uz predstavljanje reprinta izdanja knjige *Žurnalizam razarač čovečanstva i novinstvo s najmanjom merom žurnalizma*, o životu, radu i značaju djela autora, teoretičara, kritičara i filozofa medija, kasnije i pionira logopedije na području tadašnje Jugoslavije, Dževada Sulejmanpašića govorilo 15-ak znanstvenika iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije. Njihova su izlaganja u formi znanstvenih radova, zajedno s nekoliko prethodno objavljenih tekstova o Sulejmanpašiću, postala dio Zbornika koji je uredio Sead Alić.

Urednik je autorima dao zadatak da, svatko u svojem domenu djelovanja i interesa, obrade po jednu temu iz Sulejmanpašićeve knjige (iz 1936. godine) kako bi se, kroz uvod i 16 radova, na 300-tak stranica Zbornika, „odužili samozatajnom autoru koji je i prije mnogih europskih i svjetskih autora najavljivao pogubne utjecaje tehnike na ljudsko iskustvo, senzacionalizma na moral, novinstva na kulturu“ (8).

Adnan Jahić posvetio se kritičkoj misli Sulejmanpašića, borbi za prava muslimanskih žena između dva svjetska rata, ali i izlazak bošnjačkog naroda iz „opće ekonomske, socijalne i kulturne zaostalosti“. Priznaje autoru da je imao „veliku moralnu

snagu i spremnost na žrtvu“, pri čemu je u obrani svojih ideja svjesno postao otpadnik od vlastite religijsko-društvene zajednice. Sulejmanpašić nije prihvaćao islam kao zatvoreni sistem dogmi, naredbi i zabrana koji je prenosila tradicionalna ulema; dok su se konzervativne snage protivile bilo kakvim promjenama, on se zalagao za kulturni, duhovni, socijalni napredak svojih sunarodnjaka, konstatira Jahić. Sulejmanpašić je bio uvjeren, nastavlja, da „islamsko učenje u svojoj suštini nije i ne može biti u sukobu sa razumom i naučnim činjenicama“ (11), u čemu je bio preteča mnogim današnjim misliocima, kako domaćim tako i stranim. Kritički je pisao i o tadašnjim političkim sistemima, pa ih je, razočaran u njih, nazivao *pseudodemokratijama*, „jer stvarne demokratije [...] nema bez moralne i duhovne slobode, a ona je posvuda sputana materijalnim, političkim, medijskim i drugim pritiscima i manipulacijama“ (16).

Fahira Fejzić Čengić analizira Sulejmanpašićevu kritiku pojednostavljenog medijskog tretiranja dubokih i svetih religijskih tema, banalizaciju svetoga, ali i upotrebu priprostog jezika, koji *svetinje baca u blato*, kao i *površnosti u pristupu*, koji ne mari za ikakvu odgovornost. Sulejmanpašićeva je opaska i danas vrlo aktualna, smatra autorica, jer tvrdi da „žurnalizam poseže za najvišim verskim svetinjama kao i za uzbuđivanjem nogometne utakmice“, pri čemu se svaki *govor o svetom* smatra dosadnim i *suvišnim* (27). Autorica upućuje kritiku suvremenim medijima, navodeći da je jedino što ih privlači neki novi skandal unutar vjerske zajednice. Sulejmanpašića smatra pravim vizionarom čijim istraživanjima, kritikama i prepoznavanjima biti novinarskog duha svakodnevno svjedočimo. Pokušava i sama dati odgovor kako pri pomoći modernoj *žurnaliziranoj duši*, te predlaže: „Razgovarati sa istinskim vjernicima, čitati i predstavljati istinski vrijedne knjige i stvaralaštvo, ojačati sve moralne zakone u nama samima i svijetu, ukazivati na zloupotrebu svega svetoga, neumorno i trajno svaki dan“ (30).

Ocjenjujući Sulejmanpašićevu knjigu po sadržaju i opsegu najvažnijim djelom o novinarstvu u Kraljevini Jugoslaviji, Đorđe Obradović dokazuje da je znanstvena i po metodama i sadržaju, kao i da su najvažnije spoznaje objavljene u njoj preživjele sud vremena. Osim toga, uspio je argumentirano obrazložiti zašto je Sulejmanpašić utemeljitelj znanstvenog proučavanja teorije i prakse novinarstva, istraživačkog novinarstva, medijske analitike, etike novinarstva, medijskog prava, odgovornog oglašavanja i filozofije medija na području nekadašnje Jugoslavije.

Filozofskom dimenzijom knjige bavi se Sead Alić, koji indikativnom smatra tišinu koja je desetljećima pratila Sulejmanpašićevo „za suvremenu civilizaciju upozoravajuće djelo“. Budući da se radi o moralu, o etičkoj dimenziji ljudskoga postojanja,

ne može se govoriti bez konzultiranja filozofije – u konkretnom slučaju Kanta, na kojeg se tako često poziva Sulejmanpašić. Za autora Alić navodi kako je osjećao, pa i počeo istraživati razornu moć medija i veliku opasnost za tradicionalni sustav vrijednosti. Sulejmanpašićevo djelo je, po Aliću, „samo naizgled knjiga o novinama i senzacionalizmu (premda jest i to)“. Za autorovu odluku da se „u kritiku uđe iz filozofijskog područja“ navodi kako je „začudna, ispravna, dobrodošla, neočekivana i na neki način revolucionarna“ (76). „Riječ je o interpretaciji koja nije ostala na razini prepričavanja Kantovih stavova“, smatra Alić. „Sulejmanpašić je udahnuo život Kantovom razumijevanju razuma, uma i duha i to problematizirajući fenomen koji će bitno utjecati na sudbinu čovječanstva“ (81).

Damir Kukić odaje priznanje Sulejmanpašiću za veliki stručni i analitički pothvat, koji na edukativan i zanimljiv način povezuje koncept morala sa žurnalizmom. Opservacije u knjizi smatra prvim (teorijskim) postavkama u oblasti masovne komunikacije i medijske kulture na ovim prostorima, ali i proročanstvom koje predviđa što će se desiti s medijskom produkcijom u budućnosti. Za pojam žurnalizma (sklonosti medija prema senzacijama što je posljedica komercijalizacije i svodenja medijske funkcije na čistu profitnu dimenziju) Kukić konstatira da je ekvivalent suvremenom tabloidiziranom novinarstvu. Prema Sulejmanpašiću, glavni medijski proizvod više nije vijest, nego podređivanje medija tržišnom modelu djelovanja, privlačenja i vezivanja pažnje čitatelja, prodajom proizvoda i usluga preko oglasa. Negativan utjecaj medija Sulejmanpašić vidi i u reduciranju funkcija demokratskih institucija, kao i pretvaranju ljudskog djelovanja „u nešto što služi trivijalizaciji te odvlačenju pažnje s ključnih i univerzalnih vrijednosti“ (95).

Autori Ljiljana Lj. Bulatović i Goran Bulatović dokazuju da se pet ključnih koncepata medijske pismenosti, prema Elizabeth Thoman (1993), mogu prepoznati u djelu *Žurnalizam razarač čovečanstva*. Ti koncepti su sljedeći: sve medijske poruke su konstruirane; medijske poruke koriste kreativni jezik koji ima vlastita pravila; različiti ljudi poruke doživljavaju različito; mediji su prvenstveno biznis koji se rukovodi profitom; medijske poruke imaju ugrađene vrijednosti i pogled na svijet. Kod Sulejmanpašića prepoznaju „kritiku kognitivnih, emocionalnih, etičkih, estetičkih karakteristika i novinara i publike, na čemu upravo danas insistira obrazovanje i novinara i publike“ (105).

Sulejmanpašićevo djelo za Najila Kurtića je „knjiga modernog evropskog mislioca, koji iz perspektive Kantovog moralnog imperativa analizira fenomen žurnalizovanog (pokvarenog) novinarstva vođenog komercijalnim interesima“ (134). Autora svrstava u red začetnika komunikologije na području Bosne i Hercegovine,

ali i Balkana. Sulejmanpašić, prema Kurtiću, „prepoznaje i podvrgava prvenstveno etičkoj i kulturološkoj kritici pojave kao što su senzacionalizam, površnost, lažne vijesti, tabloidnost i sl. koje svoj vrhunac dostižu u današnje vrijeme“ (isto). Osim toga, za Sulejmanpašića tvrdi da je bio jedan od prvih svjetovnih intelektualaca među bosanskohercegovačkim muslimanima, jer mu je intelektualizam „obilježen dubokom empirijskom uronjenošću u kulturne, duhovne i socijalne prilike svog naroda“. Primjećuje i kako je autor izvanredno poznao europski civilizacijski kontekst i povijesne megatrendove kojima su bosanski muslimani odlaskom Osmanlija neizbježno izloženi, kao i da mu je intelektualizam bio „obilježen dubokim interioriziranim pristajanjem uz moralni zakon da je čovjek čovjeku čovjek“ (138).

Odajući priznanje Sulejmanpašiću da je još 1936. godine jasno napravio razliku između senzacionalističkog i profesionalnog novinarstva, Amela Delić Aščić uspoređuje njegova promišljanja o budućnosti novinarske profesije s onima komunikologinje Barbie Zelizer, 81 godinu kasnije. Utvrdila je da imaju slične ideje o ključnim novinarskim elementima i funkcijama, da im je važno traganje za istinom, ali i da su duboko svjesni kako je teško dostići ideal istinitosti. Ključna razlika u idejama odnosi se na ulogu novinarstva, jer Sulejmanpašić smatra da se ono ne bi trebalo upuštati u interpretacije, dok prema Zelizer „ono mora pričati priče koje se obraćaju srcu isto koliko i umu, umjesto da nastavi davati nepristrane izvještaje o događajima“ (152). Oboje u svojoj viziji novinarstva smatraju da se moraju promijeniti vrijednosti kojima se novinari vode pri izboru vijesti, pri čemu Delić Aščić primjećuje da se zalažu za novinarstvo kakvim se danas označava restorativno i mirnodopsko novinarstvo.

Prema Gordani Vilović, Sulejmanpašićeva knjiga je „kombinacija filozofskog pogleda na novinarstvo“ strukturirana tako da „daje sociološki pogled i odnos novinarstva prema moralu, religiji, psihologiji, umjetnosti, književnosti, ratu, filmu, nogometu, slobodi mišljenja“ (166). Ukazujući kako knjiga, skoro stoljeće nakon objavljivanja, „ima novo čitanje“, posebno važnim smatra da je autor bio posvećen analizi i tumačenju uloge novinstva u povijesti, „bilo da je riječ o stvaranju profita, propagandi ili pomoći razvoju demokracije“ (isto). U tom kontekstu ističe da je „odgovoran novinar odgovoran novinar, neovisno o vremenu u kojem živi i radi, a razlika je samo u alatima kojima se koristi“ (167).

Za razliku od drugih autora u zborniku, Enis Zebić je pažnju posvetio *Notesu*, svojevrsnom nastavku analizirane knjige i, ujedno, Sulejmanpašićevom dnevniku vođenom od 1936. do 1940. godine. Primjećuje da se autorov „fokus širi“, te se, uz žurnalizam kao uzrok glavnih problema tadašnjeg društva, posebno ističe važnost

politike. Približavanjem Drugog svjetskog rata, Sulejmanpašićev fokus je i na medijskoj propagandi i pripremama za rat, ponovljenoj kritici tadašnjim parlamentarnim demokracijama (uz Zebićevu opasku da su na iste slabosti tada ukazivali „i s lijeva i s desna“), kao i smrtonosnoj sprezi politike i novinarstva.

Edib Ahmetašević obrazlaže zašto je Sulejmanpašić film, uz nogomet, prozvaao „mezimčetom žurnalizma“. Citira autora koji tvrdi da „film nema za svoju reklamu prikladnijeg mesta od novinskih stupaca“, kao i da se „filmska reklama [...] koristi svim sredstvima koje novinarstvo ima na raspolaganju“. Sulejmanpašić konstatira da „novina ne samo da je dala filmu svoja najveća slova, velika mesta u redakcijskom tekstu, nego mu je podelila [...] i takve svoje adjektive u superlativima kakve ne daje ničemu više na svetu“ (203).

Sulejmanpašićevu kritiku nogometa i odnosa s medijima, i 1936. i danas, prilično je lako razumjeti, provjeriti i dokazati budući da je, kako to konstatira i Krešimir Lacković, nogomet „najprivlačniji medijski proizvod“. Sulejmanpašić ukazuje kako je ta sportska igra već tada bila izvor profita, korupcije i prijevара, pa joj teško pronalazi pozitivne vrijednosti. Lucidno primjećuje da su „članovi nogometne reprezentacije ‘22 najslavnija čovjeka svoje zemlje’, puno slavnija od najpoznatijih književnika ili znanstvenika“ (219). Sve što je Sulejmanpašić prepoznao kao probleme u *žurnalizmu*, poput površnosti, senzacionalizma, utjecaja profita, privlačenja publike kao isključivog cilja, sve manje etičnosti i stalnih kršenja svih standarda novinarstva, prepoznatljivo je i u medijskom praćenju nogometa.

Analizirajući Sulejmanpašićev prijedlog zakona „za moralno i duhovno uređenje novina“, Željko Krušelj konstatira da je autor ostavio čitatelje „iznenađenima i zbunjjenima“. Smatra da je „dijagnoza“ stanja u tadašnjem medijskom svijetu bila „kirurški precizna“, ali je viđenje „terapije“ zato „krajnje restriktivno, samim tim i rigidno, zacijelo i u mjeri kakva ni prije ni kasnije nije uočena u pravnoj regulativi demokratskih, pa i kvazidemokratskih, sustava diljem svijeta“ (228). Krušelj upućuje kritike ideji stvaranja državnih novina, kakve zagovara Sulejmanpašić, zanemarivanju tržišnih principa poslovanja, insistiranju na izvještavanju, a ne analiziranju i komentiranju, oštrim sankcijama za iznošenje neistine, ideji ukidanja reklamnog prostora, onemogućavanju rasprave te drugim restrikcijama. I novinarima, i nakladnicima predložena su rješenja bila neprihvatljiva, pa je Krušelju stoga i razumljivo što o njima „nema ni slova u tadašnjim tiskovinama“.

Vesna Ivezić podsjeća da Sulejmanpašić „navodi istinu kao važan uvjet slobode mišljenja, razvoja duha“. „Istina se često zamagljuje, iskrivljava, prilagođava potrebama moćnika, dok uzvišeno i sveto što Sulejmanpašić apostrofira, dakle slobodan

duh, smeta, nepoželjan je“. Stoga smatra kako je autor, koji je o tome pisao prije jednog stoljeća, „suvremen i aktualan još i danas“. „Ništa se bitno nije promijenilo“, konstatira autorica, „osim što je pritisak u smislu izbjegavanja točnog informiranja te izbjegavanja kritičkog diskursa koji je gotovo sasvim nestao iz medija veći nego ikada“ (237).

Igrom riječi u naslovu (*Dženaza za (D)žurnalizam*), ali i kroz cijeli rad, Darko Kovačić konstatira da Sulejmanpašićeva knjiga govori o tome kako žurnalizam „nije ništa drugo nego mutant kojemu u prirodnom poretku stvari ‘nema mjesta’ jer isti parazitira na nečemu što već ima mjesto“ (260). Žurnalističke vijesti, po Kovačiću kao i po Sulejmanpašiću, „na najgrublji mogući način zloupotrebljavaju jednu od primarnih čovjekovih potreba – potrebu za viješću“. I tu potrebu, kao i onu za dijeljenjem vijesti, oba autora vide kao nešto što je jedinstveno ljudima i bez čega ne bi bilo ni društva. „Kad jednom upoznaš *svijeću*, nitko ti više ne može podvaliti *rog* [...] kad jednom upoznaš *Vijest*, nitko ti više ne može podvaliti *Žurnalizam*“, prenosi Kovačić Sulejmanpašićev recept za poboljšanje stanja u tadašnjem, ali i sadašnjem novinarstvu.

Sjećanja Zije Sulejmanpašića na pokojnog strica posljednji su rad u Zborniku i, kako je autor priznao u vrijeme pisanja 2006. godine, predstavljaju pokušaj odgovora na neka od pitanja „u skromnim razmjerima, jer mnogo je vremena proteklo i pouzdanost je upitna“. Opisuje detalje iz Sulejmanpašićevog životopisa, prepričava susrete, ali i reagira na neke stavove o njemu kao što su nacionalna i politička opredijeljenost. Posebnu pažnju posvetio je nacionalnom pitanju kod Bošnjaka, objašnjavajući i historijski, i politički, ali i društveni kontekst, pravdajući time i stričev položaj. „Bošnjaci su bili – a i sada su – izloženi snažnoj indoktrinaciji s raznih strana“, konstatira Zija Sulejmanpašić. „Bošnjaštvo zbog toga još ne valja shvatiti kao svršeno djelo, narodi su organizmi, a nisu logički pojmovi, ni teoremi. Nisu samo juridički subjekti i objekti, niti su puki mehanizmi. Ako se ne razvijaju, onda propadaju, takva je sudbina svega živoga. Život nije nešto što je svršeno, stoji, nego nešto što se stalno i bez daha kreće“.

Zadatak koji je pred autore odabrane da pišu za Zbornik postavio urednik nije bio nimalo lak, no dobili su djelo kojem u osnovnim podacima umjesto 1936. može stajati bilo koja godina iz 21. stoljeća. Knjiga Dževada Sulejmanpašića dobila je tako novo znanstveno čitanje, ali i reprintom priliku da bude predstavljena zainteresiranoj publici za novo, drugo čitanje – u stvarnom i prenesenom značenju. Tim drugim čitanjem samo se potvrđuje koliko su djelo i njegov autor bili ispred svog vremena, ali i da su neke ideje možda bile i naivne, kako u vrijeme pisanja tako i danas. Ostaje žal

što knjiga nije imala svoje izdanje i na nekom od stranih jezika, jer je sigurno da bi imala i značajnijeg odjeka u komunikološkom, filozofskom, društvenom smislu i drugdje u svijetu.

Adresa autora
Author's address

Mladen Obrenović
samostalni istraživač, Sarajevo
mladen.obrenovic@gmail.com

